KİBAR, Zafer (2014). "Abay'ı Doğru Anlamak". *Türk Dünyası Bilgeler Zirvesi: Gönül Sultanları Buluşması. 26-28 Mayıs 2014***.** Eskişehir 2013 Türk Dünyası Kültür Başkenti Ajansı (TDKB). Eskişehir, ss.543-546 (http://bilgelerzirvesi.org).

Zafer KİBAR*

ABAY'I DOĞRU ANLAMAK

Hayatı

Abay Kunanbayev'in asıl adı İbrahim'dir. Semey Bölgesi'ndeki Şıngıs (Cengiz) Dağı'nın eteklerinde, 1845 yılında dünyaya gelmiştir. İbrahim'in babası Kunanbay, atası Öskenbay, önceki atası Irğızbay'dır. Atalarının hepsi kadılık yapmış kişilerdir.

Temel eğitimini veren babası, İbrahim on yaşına geldiğinde, onu Semey şehrindeki Ahmet Rıza Medresesi'ne göndermiştir. O dönemdeki bütün medreseler gibi, bu medrese de sadece dini eğitim veriyordu. Eğitim dili Arapça ve Farsça idi. İbrahim, medresedeki eğitimi yanı sıra, kendi kendine Arapça, Farsça ve Çağatay dillerinde yazılmış masal, destan ve hikâyeleri de okudu. Bu medresedeki eğitimini üç yıl gibi kısa bir sürede tamamladı.

İbrahim, on üç yaşında, medrese mezunu bir kişi olarak Semey şehrindeki Mahalle Mektebi'ne kaydoldu ve Rusça öğrenmeye başladı. Fakat buradaki eğitimi uzun sürmedi. Bu dâhi insan, yaşı on üçe geldiğinde; hem Arapçayı, hem Farsçayı ve hem de Rusçayı çok iyi derecede öğrenmiş, eğitim-öğretimini tamamlamıştı. Mahalle Mektebi'nde öğrenmesi gereken konuları daha önceden öğrendiği de düşünülebilir.

Babası Kunanbay, İbrahim'in akranlarından üstün olduğunu erkenden sezmişti. Onu kendi yanına aldı ve kadılık işlerinde çalıştırmaya başladı. Başlangıçta babasının getir-götür işlerini yaptı. Yavaş yavaş büyük toplantılara, davalara katıldı. Böyle bir ortamda yaşayan İbrahim, kendisinin yaşına başına uygun olmayan, çok ağır yükümlülükler üstlendiğinden, çabuk olgunlaştı.

Şehirdeki eğitim yıllarında Doğulu ozanları ve şairliği sevmeyi öğrenen İbrahim, bu dönemlerinde, halkın tavır ve davranışlarını

---

* Kazakistan Cumhuriyet Büyükelçiliği.

gözlemleyerek kendini yetiştirdi. Bu genç öğrenci, halkı tanımak ve onu erkenden çözümleyebilmek suretiyle düşüncelerini geliştirdi.

İbrahim, büyüdükçe, dava ve çekişmeleri şiirle anlatmayı alışkanlık haline getirdi. O, gittiği her yerde, kimi zaman uzun, kimi zaman kısa, pek çok konuda şiirler söyledi.

İbrahim, genç yaşta "akıllı ve değerli" bir kişi olarak tanındı, sözleri her dinleyene kıymetli geldi. Halk, bir süre sonra ona "dikkatli, ihtiyatlı, ihlâslı, iyi niyetli ve samimi" anlamında "Abay" diye hitap etmeye başladı.

Yaşı geldiğinde kendisi de yönetici ve kadı atanan Abay, eski yöneticilerin rüşvetçilik, taraf tutuculuk ve adaletsizlik gibi alışkanlıklarından uzak durup, olabildiğince adil ve dürüst olmaya, özellikle uysal halka dost, zorbalara düşman olmaya çalıştı.

Abay, kırk yaşından itibaren, içtenlikle ozanlığa yöneldi. Pek çok şiir yazmakla birlikte, kendisinin yazmış olduğu pek çok şiiri de besteledi. Tercüme işlerine de vakit ayırdı. Bu yıllarda, Puşkin ve Lermontov'un bazı eserlerini Kazakçaya tercüme etti.

Hayatının son döneminde üstatlık, nasihatçilik yoluna düştüğünden, nasihat ile söylediği vasiyetlerini yazmaya başladı. 1904 yılında hastalandı. Çok geçmeden, 60 yaşında iken Hakk'ın rahmetine kavuştu ve Jidebay'a defnedildi.

Abay, bu altmış yıllık ömründe, sadece Kazak halkı için değil, bütün insanlık için sönmez miras bıraktı. Abay'sız bir Kazak edebiyatı düşünmek mümkün değil. Çünkü Abay, Kazak edebiyatının gelişmesine olağanüstü büyük hizmetleri olmuş, çok değerli bir bilge ozandır.

Dili ve Eserleri

Hazar'ın doğusunda çok iyi tanınan Abay'ın edebi mirası, ilk kez, 2002 yılının Mart ayında, Murat Muhtarulı Avezov'un Ankara'da yapacağı bir konuşma için hazırladığı metnin Türkçe yazımını kontrol ederken dikkatimi çekti. "Sen de bir kirpiş osı düniyege, ketigin tapda bar kalan" diyordu, Abay. Bu veciz sözden aldığım esinle, o günlerde yazdığım şiiri, bugünkü "Zirve"nin arayışı ile de örtüştüğü için sizlerle paylaşmak istiyorum.

Abay'ın Sesi

Sesi yankılanıyor tarihin derinliklerinde,
Bak ne diyor, Abay Kunanbay milletime;
"Sen de bir kerpiçsin, bu dünyada,
Gediğini bul da, git yerleş oraya."

Çağ kapandı, çağ açılıyor,
Fikrimde muammalar çırpınıyor,
Hangi yol hakikate gidiyor(?),
Hangi hakikat milletimi yüceltiyor?

Aklımız, kanatlı bir kerpiç gibi esrimekte,
Aydınların her biri, başka bir yöne çekmekte,
Gediğim nerede, Şanzelize yollarında bir taş mı,
Yoksa, altın renkli bir kaya mıyım, Han Tengri'de?

Abay'ın "Kara Sözler (Nasihatler)" adlı eserini elime aldığım 2006 yılından itibaren eser üzerinde çalıştım.

Abay'ın, Kara Sözler'inde ve şiirlerinin önemli bir bölümünde; "yergi edebiyatı" diyebileceğimiz kendine has sarsıcı bir üslup vardır. Bunu bir şiirinde şöyle açıklar:

"Kaygı çıkar bilimden,
Öfke çıkar bilgiden…
Kaygı ve öfke daraltınca,
Acı çıkar dilimden…"

Abay'ın, gençlik döneminde yazdığı şiirler bir tarafa bırakılacak olursa, yazdığı şiirlerde ve Kara Sözler'inde, bu sarsıcı üslup ile yüce dinimizin kutsal kitabı Kuran-ı Kerim'i bildirmekten ve Sünnet-i Seniyye'yi anlatmaktan başka bir şey yapmadığını gördüm.

En öfke dolu, en kızgın sözleri söyleten hissiyatının arkasında bile bu var. Allah Teâlâ'nın "bana erişemezsiniz", "Cennet'e giremezsiniz"; "Şeytana esir olursunuz", "kahrolursunuz" dediği hal ve hareketler için; Abay, "ahmaklık", "yalancılık"; "açgözlülük", "hilekârlık" vesaire diyerek kızgınlığını bildirmiş, halkımızın iyiliği için…

Kara Sözler, bilinen tarih boyunca, hükümdarlara ve devlet adamlarına nasihatleri içeren siyasetnamelerin kendi çağındaki devamı olarak da tanımlanabilir. Ne yazık ki, yaşadığı dönemde Çarlık Rusya'sının egemenliği altında olan Kazak yurdunda bağımsız bir devlet ve hakan olmadığından, hitabı herkesedir. Eserleri, yurttaşlarının çoğunluğu Müslüman olan Kazak halkına verilen ve ahlak ile pragmatizmi birleştiren reelpolitik nasihatlerden oluşmaktadır.

Ülkemizin şair, yazar ve bilge insanlarına esin vermesi; okuyan herkesi Allah aşkı-insan sevgisi, merhamet ve adalet içinde aklıselim ile yaşamaya sevk etmesi dileklerimle hazırladığım eserleri, Kazakistan Cumhuriyeti Ankara Büyükelçisi Sayın Canseyit Tüymebayev'in tavsiyesi üzerine, Eskişehir 2013 Türk Dünyası Kültür Başkenti Valisi Sayın Güngör Azim Tuna'nın himmeti ile bastırılmıştır.

Abay, şiirlerini ve nasihatlerini, "bizimkilerin şeyhi" dediği ve "Ayet, Hadis Türkçe olsa anlarlar / Manasını anlayanlar, başın eğip uyarlar" diyen Ahmet Yesevi Hazretleri gibi anadilinde, Kazak Türkçesiyle yazmıştır. Ancak yazış üslubunda esrarlılık ve bilgelik vardır. Seçtiği kelimelerin önemli bir kısmını, yazılı edebiyatta olduğu gibi bilinen ilk anlamlarıyla değil de, "sözlü edebiyat"ta kullanıldığı gibi bambaşka veya zıt anlamlarıyla kullanmıştır. Eserlerinin anlaşılması için üzerinde düşünülmesi gerektiğini kendisi ifade eder:

"Baksam, herkes varır, pazara,
Aradığı ne ise, bulur burada.
Biri hububat alır, biri mercan,
Herkese aynı şeyi vermez ya.

Herkesin, kendi aradığı şeyi var,
Yekûn varlıklarıyla ondan alırlar.
Biri anlamaz bu sözü, biri anlar,
Değerini kavramaz, cahil-şaşar…